

5. Ayer A. J. *Language, Truth and Logic* / A. J. Ayer. – New York, 1925.
6. Quine W. V. O. *Ontological Relativity and Other Essays* / W. V. O. Quine. – N.Y., 1969. – 165 p.
7. Quine W. V. O. *The Pursuit of Truth* / W. V. O. Quine. – Cambridge, 1990. – 113 p.
8. Suppes F. *The Structure of Scientific Theories* / Suppes F. (ed.). Urbana, Illinois: University of Illinois Press, 1977. – 818 p.
9. Stroud B. *Quine on Exile and Acquiescence* / B. Stroud, P. Leonardi // *New Essays*. – Cambridge, 1995.

#### References

1. Kuajn U. S tochki zrenija logiki: 9 logiko-filosofskih ocherkov / U. Kuajn. – Tomsk: Izd-vo Tomskogo un-ta, 2003. – 166 s.
2. Manikas T. Piter. Uillard Van Orman Kuajn, 1908–2000 / Piter T. Manikas // *Amerikanskaja filosofija. Vvedenie*. – M.: Ideja-Press, 2008. – S.355–377.
3. Mikeschina L. A. *Filosofija poznaniya. Problemy jepistemologii gumanitarnogo znanija* / L. A. Mikeschina. – M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2009. – 560 s.
4. Reale Dzh., Antiseri D. *Zapadnaja filosofija ot istokov do nashih dnei. Ot romantizma do nashih dnei (4)* / Reale Dzh. i Antiseri D. – Spb.: «Pnevma», 2003. – 880 s.
5. Ayer A. J. *Language, Truth and Logic* / A. J. Ayer. – New York, 1925.
6. Quine W. V. O. *Ontological Relativity and Other Essays* / W. V. O. Quine. – N.Y., 1969. – 165 p.
7. Quine W. V. O. *The Pursuit of Truth* / W. V. O. Quine. – Cambridge, 1990. – 113 p.
8. Suppes F. *The Structure of Scientific Theories* / Suppes F. (ed.). Urbana, Illinois: University of Illinois Press, 1977. – 818 p.
9. Stroud B. *Quine on Exile and Acquiescence* / B. Stroud, P. Leonardi // *New Essays*. – Cambridge, 1995.

**Komaha L. G.**, PhD, assistant professor of the Faculty of Philosophy of logic, Taras Shevchenko National university of Kyiv (Ukraine, Kyiv), [ilin\\_yv@ukr.net](mailto:ilin_yv@ukr.net)

#### The logic of the Interconnection if «Synonyms», «Language» and «Sense» in the Arguments of «Pragmatic Analyticity» of W. Quine

*In the article the problem of «synonyms» in a pragmatic analyticity of W. Quine is revealed. It is shown the interconnection between «radical translation», language, sens in the contexts of dogma criticism and recognition of alternative approaches that are building the logic of scientific knowledge on the basis of constructive arguments.*

**Keywords:** pragmatic analyticity, synonymy, logical empiricism, argument, sense, language, translation.

**Кохана Л. Г.**, кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки філософського факультета, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), [ilin\\_yv@ukr.net](mailto:ilin_yv@ukr.net)  
**Логика взаимосвязи «синонимии», «языка» и «смысла» в аргументах «прагматического аналитизма» У. Куайна**

*Исследуется проблема «синонимии» в прагматическом аналитизме У. Куайна. Показана взаимосвязь «радикального перевода», языка, смысла в контекстах критики догм эмпиризма и признания альтернативных подходов, которые выстраивают логику научного познания на основании системы конструктивных аргументов.*

**Ключевые слова:** прагматический аналитизм, синонимия, логический эмпиризм, аргумент, смысл, язык, перевод.

\* \* \*

УДК 2(24.27)

**Вергелес К. М.**, кандидат філософських наук, доцент, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова (Україна, Вінниця), [kvergeles@gmail.com](mailto:kvergeles@gmail.com)

#### Антропология Григория Палами: ИНТЕРПРЕТАЦИИ МИНУЛОГО И СУЧАСНОСТИ

*Розглянуто творчість фундатора ісихазму Григорія Палами. Розкриваються три періоди тлумачення головних положень мислителя – від давнини до сучасності. Особлива увага приділяється як теоретичним, так і практичним уявленням Григорія Палами. Розкривається його онтологія; особливості місця, що посідає людина в світі; сутнісні характеристики*

*особистості. Проводиться диференціація понять «дух», «душа», «тіло», «розум», «розсудок» та ін.*

**Ключові слова:** людина, особистість, світ, вседність, Богопізнання, Богоспілкування, піднесення, відповідальність, діяльність, пізнання, слово, мовчання.

Сучасний світ характеризується достатньо парадоксальною ситуацією – незважаючи на існування великої кількості філософських напрямів та шкіл, гостро відчувається ситуація глобальної антропологічної кризи. У сьогоднішні існують деконструктивістські й пост-структуралістські, водночас із психоаналітичними, теорії, що не вносять прозорості до питання про самоідентифікацію людини в соціумі, до проблеми смислу існування і унікальності особистості та її призначення. Філософія, на жаль, не дає сучасній людині можливостей висловитися самій про себе, вийти із депресії, позбавитися песимізму, апатії та невпевненості. Однією з причин такої ситуації у філософії є певна вичерпаність джерел філософського дискурсу, які є традиційними для філософії. Окрім того, світоглядний потенціал осмислення проблеми людини, її місця та ролі в світі, видається вичерпаним ще й тому, що новітня філософія все більш рішуче відвертається не тільки від релігійного ґрунту, який, певним чином, насичував її (прикладом є теорії Р. Декарта, Гегеля, слов'янофілів), але й від ідеї Бога як такої. У багатьох випадках це відбувається заради ідей персоналізму, уявлень про вільний саморозвиток та самореалізацію особистості, т.зв. нового гуманізму та ін. Місце вчення про Бога і Боголюдство тепер займають різноманітні концепти – «процес», «субстанція», «текст», «природа», «мова» та ін. Все це призводить до фрагментації знання не тільки про людину, але й до вихолощення самого феномену «людського». Під величезним знаком питання опиняються не тільки граничні метафізичні основи буття людини, але й сама можливість їх існування. На нашу думку, без вчення про Боголюдство як живого та безпосереднього зв'язку з конкретним та особистісним Богом, незрозумілим виявляється й масштаб творчих прагнень, переживань, думок, ціннісних установок та їх реалізації самою людиною. В зв'язку з цим, актуальним є розгляд теорій візантійських філософів XIV–XV ст. – того періоду, коли геоцентричний, християнський варіант гуманізму знайшов своє найбільш глибоке втілення. Ці вчення зберегли безпосередню пов'язаність з духовним, релігійним досвідом, репрезентують собою концептуалізацію цього досвіду на мові понятійного мислення. Всі вони сформувалися в межах православної традиції ісихастської думки про людину, яка знаходиться в центрі уваги сучасної історії релігії, релігійної антропології, а також порівняльної медієвістики та візантинознавства.

*Ступінь розробленості проблеми.* Положення про глибинний та органічний зв'язок культур, філософських напрямів та шкіл із релігією вже давно стало класикою різноманітних теорій як сучасної філософії й культурології, так й філософії й культурології минулого – вчення о. Павла Флоренського, О. Шпенглера, Т. С. Еліота, представників релігійної й культурної антропології. Водночас філософська рефлексія з приводу проблем ісихастського вчення значно відстає від загальної медієвістики. Те, що стосується глибокого дослідження ісихазму в українському релігієзнавстві, то слід виділити праці відомої дослідниці Н. С. Жиртуєвої [3; 4].

Метою статті є дослідження особливостей структур ісихастської свідомості, а також – аналіз існуючих підходів до творчості Григорія Палами.

Слід зазначити, що антропологія пізньовізантійського ісихазму привертає дослідницьку увагу з кінця XVIII ст., але тільки у другій половині XIX – на початку XX ст. з'являються перші праці, що присвячені творчості Григорія Палами (М. Стрельбіцький, К. Радченко, І. Соколов). Період перед Першою світовою війною можна охарактеризувати як перший етап у дослідженні паламітської антропології. До цього ж етапу слід віднести праці представників Срібного віку (о. П. Флоренський, прот. С. Булгаков, Б. Вишеславцев, О. Лосєв). Розмаїття інтерпретацій творчої спадщини Григорія Палами як одного із попередників софіології, викликала значний спротив з боку прот. Г. Флоровського, який обґрунтував програму «неопатристичної синтези», тобто повернення у досвіді мислення до отців церкви, а також у його учня прот. І. Мейєндорфа, який відіграв велику роль у процесі ознайомлення світової наукової думки з вченням Григорія Палами.

Другий етап дослідження поглядів Григорія Палами і Геннадія Схоларія – це 1914–1960 рр. Цей період можна розкрити як період великих протиріч і, перш за все, слід відмітити несприйняття паламізму схоластиком строгого томістського зразку – М. Жюжі, Ж. Буа та ін. Але, поруч із тим, у середовищі католицьких мислителів поступово намітилася переоцінка паламізму – сам цей термін західного, полемічного походження, стосується одного із вчень щодо досягнення рівня Боголюдства. Наприклад, відомий французький дослідник І. Осер (I. Hausherr) [16; 17; 18; 19] розкрив значущість вчень пізньовізантійського ісихазму як адекватного віддзеркалення головної християнської містерії – життя з Богом та її понятійного, словесного висвітлення. Е. фон Іванка (Endre von Ivanka) у праці «Plato Christianus» [13] довів, що ісихазм можна розкрити в межах європейської історії філософії. Автор чітко розрізняє власне ісихастське вчення – як один із методів аскетизму, школу «розумного діяння» візантійських ченців і паламізм – як метафізичне вчення про буття, про Бога і людину, яке обґрунтовує цю практику. Для всілякої метафізики конкретного Абсолюту, наголошує Е. фон Іванка, центральною проблемою є проблема взаємовідносин Бога зі світом, Бога з людиною. Платонізм Григорія Палами вчений бачить у тому, що посередниками між Богом і людиною є Божественні енергії – особливий вид буття, який він мислить як «еони» в гностицизмі. При всіх неточностях останньої інтерпретації, положення Е. фон Іванки містять у собі багато цінних спостережень, аналізів та висновків, значущість яких постає очевидною на третьому етапі. Третій етап розпочався у 1959–1960 рр. й триває дотепер. Можна сказати, що «відкриття» третього етапу пов'язано з працею І. Мейєндорфа [6] «Вступ до вивчення св. Григорія Палами». Автор надає дефініцію ісихазму, яка є актуальною й дотепер – «духовна школа, яка вчить, що Бог відкривається людині у безпосередньому досвіді Богоспілкування»; найбільш ґрунтовно описав вчення Григорія Палами, його антропологічні погляди; ввів низку понять, що стали класичними у світовому дослідженні патристики – «біблійна антропологія», «християнський матеріалізм»; розвинув теорію щодо екзистенціального аспекту положень Григорія Палами; окреслив шляхи

аналізу праць його наступників, включаючи й Феофана Нікейського та ін. Важливим є те, що всі сучасні дослідники паламізму, представники православного напрямку, є наступниками його справи – Л. Контос, В. Лур'є, Г. Мантзарідіс, І. Медведєв, Г. Прохоров та ін. Із генерації вчителів І. Мейєндорфа, які сприяли розквіту особливого напрямку дослідницької думки – «неопаламітської синтези», слід назвати К. Керна, В. Кривошеїна, В. Лосського, Г. Острогорського. Серед сучасних авторів необхідно виділити працю Г. Мантзарідіса «Обожнення людини за вченням св. Григорія Палами» [4].

Серед тих фахівців, які полемізують із І. Мейєндорфом, на нашу думку, необхідно виділити групу «консервативних православних» (О. Голіцин, Дж. Романідіс), які не погоджуються з його тлумаченням «Ареопагітик» та їх впливу на творчість Григорія Палами. Їх заперечення стосуються того, що для Григорія Палами не було необхідно робити радикальну ре-інтерпретацію «Ареопагітик» та їх нібито вторинну християнізацію, очищення від родових плям неоплатонізму, тому що обидва автори знаходилися в межах однієї й тієї ж ісихастської традиції, що була універсальною для християнського Сходу. Численні відгуки на праці І. Мейєндорфа та інших православних дослідників можна побачити як з боку католицьких, так і протестантських мислителів, філософів і теологів – Г. Ф. Байєр [1], Г. Подскальські, А. Ріго [15], Р. Синкевич [20; 21; 22; 23; 24], Д. Станіолайє [25], Р. Флогаус [14] та ін. Серед праць цих дослідників, слід виділити працю Р. Флогауса «Таємний погляд на Захід: щодо реценції трактату Августина «Про Трійцю» Григорієм Паламою» (1996 р.) [14], в якій він ґрунтовно розкрив впливи Аврелія Августина на деякі аспекти творчості Палами. Окрім того, привертають увагу праці С. Хоружего, Р. Вільямса, А. Ріго, Р. Синкевича.

Сьогодні існує велика кількість бібліографічних оглядів та довідкових видань (А. Ванже, І. Медведєв, В. Лур'є, Д. Стєрон та ін.); колективна монографія «Ісихазм. Анотована бібліографія» (М., 2004 р.) та ін. Так, відомий дослідник Г. Подскальські виділив у пізньовізантійському ісихазмі два напрями – паламітський і синаїтський. Сьогодні особливу увагу привертає антропологія Григорія Палами (О. Клімков, І. Семаєва). Найбільш важливим є світоглядний потенціал ісихастської, а в більш широкому розумінні – патристичної антропології. Це дозволяє відкоригувати твердження таких філософів, як М. Бердяєв, В. Тернавцев, що нібито православна релігія залишила нерозкритим позитивний ідеал людини. Окрім того, паламітська школа існувала як цілісна школа другої половини XIV – XV ст., яка виникла на ґрунті інтерпретацій ісихастської традиції і, в свою чергу, була закономірно пов'язана з традиціями попередньої філософії та мала величезні впливи на подальшу еволюцію антропологічних розробок східнохристиянського світу.

Головне положення Григорія Палами – це висота, велич людини в світі, які виходять як із акту творення, так й з тієї здатності, що вклав Бог у людину – Богопізнання. Тема Богопізнання – це тема величч людського пізнання, яку Григорій Палама розглядає в різних проявах: пізнання наукове, діяльнісне, пізнання пристрастей душі. Пізнання та інші види людської діяльності були би неможливими у світі, якби людина була невітленою душею, яка не стикається з матеріальним світом, але людина є душею втіленою («Сто п'ятдесят глав...», Гл.2). З перших кроків

антропологія Григорія Палами розвивається навколо цього фундаментального положення, яке від початку заперечує приналежність до неоплатонізму, який серйозно вплинув на його опонентів – про цілісність і двоєдність душевно-тілесного складу людини. Палама заперечує уявлення Платона («Федон», 67a) про відділення від тіла як про благо – положення, на яке спиралися в тогочасному суспільстві деякі гуманісти (наприклад, Димитрій Кідоніс) «Слово про зневагу до смерті», Гл.5; та ін.). У цьому й проявляється принциповий конфлікт між «біблійною антропологією» (І. Мейєндорф), що стверджує єдність діяльності душі й тіла у природному світі та повністю включає людину до нового життя в Богові – і дуалістичною антропологією Платона і неоплатоніків, до яких були приналежними і анти-паламіти (Г.-Ф. Байер, Г.-Г. Бек, Ж. Верпо та ін.). На думку Григорія Палами, саме завдяки тілесності людина постає пов'язуючою ланкою у світобудові: Бог «все видиме і невидиме створив заради людини» [15, с. 69]. Мислитель, у традиційному для християнства дусі, піднімає проблему загальнолюдського братства, єдності всіх людей, які походять від єдиного Адама. Григорій Палама, у дусі апостола Павла (1 Кор. 12), стверджує, що всі ми закликані постати членами одне одного.

Принципово важливим є, що вчення Григорія Палами можна вважати одним із видів теорії органічної Всеєдності, що співвідноситься з традиційним для православної релігії образом-концептом – «соборністю». Ця Всеєдність – це не стільки заданість, оскільки ідеал, до якого повинна прагнути людина, при цьому вона вільно використовує власну волю: соборність – це множинність воля, а не одна універсальна воля множинності людей. Людина для Палами – це істота онтологічно відкрита, яка в змозі або замкнутися у своїй самоті, або піднятися до благого Бога – все залежить від власного вибору людини. Характерними рисами образу Божественного в людях є розум і свобода волі, що надає велич людині, підносить її над усім існуючим, але й водночас покладає на неї тяжку ношу відповідальності. Дійсно, тіло людини, за своїм складом, не дуже відрізняється, від тіла тварини. У цьому положенні Григорій Палама є дуже близьким до вчення Григорія Нисського, його праці «Про устрій людини». Необхідно підкреслити, що критика теорії мікрокосму і Григорієм Паламою, і Григорієм Нисським пов'язана з тим, що ця елліністична теорія, на думку обох мислителів, принижує людину, порівнює її зі стихіями світу, тоді як істинна велич людини в тому, що відділяє її від світу та робить подібною Богові. Палама наголошує на троїчності субстанціального складу людини, що є наслідком троїчності образу Бога в людині. Ця троїчність проявляється як в духовній характеристиці людського «єства» (як триєдність розуму, слова і духу), так і в духовно-тілесній природі особистості, що складається з розуму, духу (або душі – Палама, у багатьох випадках, використовує ці терміни як синоніми) і тіла. У першій з вищевказаних формул, що часто зустрічається у візантійській думці (Анастасій Сінаїт та ін.), під «духом» слід розуміти дихання, що супроводжує мову, тобто, в термінології стоїків – слово, що промовлено, відрізняється від слова внутрішнього, такого, яке мислиться. Григорій Палама підкреслює перихорезу (взаємопроникнення) цих характеристик людського «єства», яке є, знову-таки, відображенням Божественної природи. Ця ідея є

приналежною до патристичної традиції Візантії XII – XIII ст., до традиції анти-латинської, який віддав належне Палама і до анти-платонівської полеміки (Григорій Кіпрський, Ничипір Влеммід, Микита Маронейський). Дух усвідомлюється Григорієм Паламою як любов душі до слова, що породжується нею. Тут можна побачити аллюзію на певні місця з трактату «Про Трійцю» Аврелія Августина [2], хоча, можливо, що подібні думки Палама міг узяти з візантійської житійної літератури, наприклад, із «Житія Андрія Юродивого»).

Мислитель виділяє сім складових особистості – тіло, три нижчих початки душі (платонівські гнів та жадання з «душевним духом» Аристотеля) і три вищих – дух, слово і розум. Із цих семи складових шість є приналежними душі, але поміж цими останніми чітко виділяється нижчий рівень – емоцій і афектів – і вищий, мислинневий рівень. У межах останнього дух і слово відповідають рівню розсудку або дискурсивного інтелекту, який мусить орієнтуватися у світі формальної логіки і трьох вимірах, тоді як розум (нус) є вищим началом, головним завданням якого є Богопізнання. Очевидно, що для Григорія Палами найважливішим було уявлення про єдність людського «єства», що можна побачити з того, що терміни «дух» і «душа», у багатьох випадках, використовуються як синоніми. Окрім духу і душі, важливу роль в антропології мислителя відіграє біблійне поняття «серце». Серце – це центр найбільш глибинного перетинання в людині тілесної й мисленневої природи, воно є центром онтологічної й персонологічної самоідентифікації людини, тією єдністю «я», яка передує рівню раціонального мислення і є до-логічним. Іншими словами, це точка перетинання в особистості статичного і динамічного, субстанціального і енергійного, напруженої спрямованості і зосередженого спокою, воістину, вищого стану – «сісихії».

Слід наголосити на важливості поняття «серце» для наступної некласичної філософії – «філософії серця» Паскаля, «філософії «цільного розуму» І. Кіреєвського, П. Юркевича, С. Булгакова та ін. Розум є органом Богопізнання – це завжди визнавали представники традиційного напрямку російської релігійної філософії, на відміну від представників «нової релігійної свідомості». Фактично, ця ідея входить до золотого фонду положень православної традиції. Таке пізнання надається не мирським знанням, яке є природним даром, а не перетворюючим, благодатним, тобто вірою, яку Палама ставить у системі цінностей вище, ніж відвернуте раціо. При цьому, не йдеться про тотальну опозицію світській освіті – бінарність сфер природного і надприродного доводиться Паламою до послідовної опозиції лише щодо служіння ченців, тоді як звертаючись до світських мислителів, він підкреслює, що такої опозиції не існує. Що є принципово значущим для вчителя мовчання, так це опозиція природи і благодаті, а також уявлення про єдиний розум, який є суб'єктом і потенціальним носієм обох типів премудрості, в зв'язку з вибором однієї з орієнтацій власної діяльності – спрямованої на мирське або на Божественне. Абстрактності «першої філософії» Аристотеля, Григорій Палама у чомусь випереджуючи сучасну критику метафізики мислителями нетрадиційного типу, розпочинаючи з С. Кіркегора, протиставляє конкретність християнської філософії як органічного шляху духовної діяльності («деланія»), який виходить



із найбільш глибоких, сутнісних потреб та інтересів людської природи і душі.

*Висновки.* Паламітська традиція відрізняється цілісністю та наслідуванням головних ідей і це надає можливість намітити більш загальну проблему – про шляхи розвитку пізньої середньовічної грецької патристики у добу загострення конфлікту традиційних доктрин із світським гуманізмом нового типу. Другою характеристикою цієї доби є те, що вона виявилася часом «православного відродження» (І. Мейєндорф [6], Г. Прохоров [9]), тією добою, коли західно- і східноєвропейський Ренесанс зіткнулися один із одним, але обрали різні шляхи подальшого розвитку. Ця ситуація була унікальною ситуацією в історії і важливим, на нашу думку, є розкриття цього культурно-історичного переходу в термінах зіткнення ісихазму і схоластики, тобто, у першому випадку, вчення, що визнає безпосередній контакт людини з Богом, і, у другому – вчення, яке заперечує такий контакт у земному житті людини. Постагії Феофана Нікейського і Прохора Кідоніса, засудженого візантійською церквою на соборі 1368 р. – саме тому соборі, який канонізував Григорія Паламу – виявляються у такому ракурсі як експоненти чогось більшого, двох фундаментальних прагнень людської душі й людського духу, які позначаються по-різному: раціоналізм і містика, прагматизм і потойбічність – прагнення до трансцендентного. В такий спосіб, ця конкретна історико-філософська і, в більш широкому розумінні – культурно-історична ситуація представляє не тільки суто історичний інтерес при тому, що вона є зразком, моделлю цілої низки подібних ситуацій в різні перехідні періоди, але й її філософська значущість, яка не обмежується чистою антропологією і філософією релігії, й виходить у сферу онтології, метафізики, теорії про дух, у сферу філософії культури і соціуму.

Іншим, не менш важливим аспектом цієї проблеми, є проблема міжкультурних контактів та запозичень, а також проблема єдності культури, боротьби різноманітних тенденцій в культурі – паламітів і анти-паламітів та наявності єдиного смислового стрижня, який обумовлений (в деяких існуючих теоріях) характером сприйняття культурою Одроквення.

#### Список використаних джерел

1. Байер Х.–Ф. Участие Ирины–Евлогий Хумнены в исихастском противоборстве XIV в. // АДСВ. – 2000. – Вып.31. – С.297–322.
2. Блаженный Августин. О Троице (Книга первая) / Августин. – «Богословские труды». – М.: Издание Московской Патриархии, 1989. – Сборник 29. – С.260–279.
3. Жиртуева Н. С. Модификації містичного досвіду в релігійних традиціях світу: Монографія / Наталія Сергіївна Жиртуева. – Херсон: Видавництво ХДМІ, 2009. – 327 с.
4. Жиртуева Н. С. Типология мистических традиций мира и методов мистической психопрактики / Н. С. Жиртуева // Вопросы философии. – 2015. – №9. – С.201–210.
5. Мантзаридис Г. Свт. Григорий Палама как учитель православной веры. – Интернет ресурс. – Режим доступа: <http://palama.ru/svt-grigorij-palama>
6. Мейєндорф І. Жизнь и труды св. Григория Паламы: Введение в изучение / И. Мейєндорф. – М.: Византинороссика, 1997. – 480 с. – Серия: Subsidia Byzantinorossica (Научный альманах).
7. Мера вещей. Человек в истории европейской мысли / Под общей редакцией Г. В. Вдовиной. – М.: Аквилон, 2015. – 944 с. (Гуманитарные науки в исследованиях и переводах, т. V).
8. Модест (Стрельбицкий), архиеп. Святой Григорий Палама, митрополит Солунский, поборник православного учения о Фаворском свете и действиях Божиих. – К.: б.и., 1860. – С.24–78.
9. Прохоров Г. М. Прение Григория Паламы «с хионы и турки» и проблема «жидовская мудрствующих» // ТОДРЛ. – 1972. – Т.27. – С.329–369.
10. Реутин М. Ю. «Христианский неоплатонизм» XIV века. Опыт сравнительного изучения богословских доктрин Иоанна Экхарта и Григория Паламы. Парижские диспутации Иоанна Экхарта / М. Ю. Реутин. – М.: РГГУ, 2011. – 250 с. – (Библиотека «Arbor Mundi»).
11. Соколов И. И. Святой Григорий Палама, архиепископ Фессалоникийский, его труды и учение об исихии: По поводу исслед. Г. Х. Папамихаила 'Ο ἁγιος Γρηγόριος Παλαμάς... // ЖМНП. – 1913. – №4. – С.378–393; №5. – С.159–186; №6. – С.409–429; №7. – С.114–139.
12. Сонни А. Михаил Акоминат, автор «Олицетворения», приписываемого Григорию Паламе // Визант. обозр. Юрьев. – 1915. – Т.1. – С.104–116.
13. Endre von Ivanka. Plato christianus. – Einsiedeln, 1964. – P.13–34.
14. Flogaus R. Der heimliche Blick nach Westen: Zur Rezeption von Augustin De trinitate durch Gregorios Palamas // JÖB. – 1996. – Bd.46. – P.275–297.
15. Gregorio Palamas e oltre: Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV sec. bizantino / A cura di A. Rigo. – Firenze, 2004. – P.28–90.
16. Hausherr I. Solitude et vie contemplative d'après l'Hésychasme / Hausherr Ireneë. – P., 1962.
17. Hausherr, I. Prière de vie, vie de prière / Hausherr Ireneë. – P., 1965.
18. Hausherr I. Hésychasme et prière / Hausherr Ireneë. – P., 1966. – P.56–89.
19. Hausherr I. Études de spiritualité orientale / Hausherr Ireneë. – P., 1969 (recueil d'articles). – P.12–56.
20. Sinkewicz R. E. A New Interpretation for the First Episode in the Controversy between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas // JThSt. – 1980. – Vol.31. – P.489–500.
21. Sinkewicz R. E. Saint Gregory Palamas. The One Hundred and Fifty Chapters. – Toronto: G&P, 1988. – P.34–78.
22. Sinkewicz R. E. Theoleptos of Philadelphia. The Monastic Discourses. Toronto: Pont. Inst. of Mediaeval Studies. Studies and Texts, 1992. – 111 p.
23. Sinkewicz R. E. The Concept of Spiritual Perception in Gregory Palamas' First Triad in Defense of the Holy Hesychasts // XB. – 1999. – Vol.1 (7). – P.374–390.
24. Sinkewicz R. E. Gregory Palamas // TB. – Vol.2. – P.131–182.
25. Stăniloae D. Viața și învățătura sfântului Grigorie Palama. – Sibiu, 1988. – P.22–55. – (Ser.: teologică).

#### References

1. Bajer H.–F. Uchastie Iriny–Evlogii Humnenny v isihastском protivoborstve XIV v. // ADSV. – 2000. – Вып.31. – С.297–322.
2. Blazhennyj Avgustin. O Troicѣ (Kniga pervaya) / Avgustin. – «Bogoslovskie trudы». – М.: Izdanie Moskovskoj Patriarii, 1989. – Sbornik 29. – S.260–279.
3. Zhyrтуjeva N. S. Modyfikacii' mistychnogo dosvidu v religijnyh tradycijah svitu: Monografija / Natalija Sergii'vna Zhyrтуjeva. – Herson: Vydavnytvo HDMI, 2009. – 327 s.
4. Zhirtueva N. S. Tipologiya misticheskikh tradicij mira i metodov misticheskoy psihopraktiki / N. S. Zhirtueva // Voprosy filosofii. – 2015. – №9. – S.201–210.
5. Mantzaridis G. Svt. Grigorij Palama kak uchitel' pravoslavnoj very. – Internet resurs. – Rezhim dostupu: <http://palama.ru/svt-grigorij-palama>
6. Mejendorf I. Zhizn' i trudy sv. Grigoriya Palamy: Vvedenie v izuchenie / I. Mejendorf. – М.: Vizantinorossika, 1997. – 480 s. – Seriya: Subsidia Byzantinorossica (Nauchnyj al'manah).
7. Mera veshchej. Chelovek v istorii evropejskoj mysli / Pod obshej redakciej G. V. Vdovinoj. – М.: Akvilon, 2015. – 944 s. (Gumanitarnye nauki v issledovaniyah i perevodah, t. V).
8. Modest (Strel'bickij), arhip. Svyatoy Grigorij Palama, mitropolit Solunskij, pobornik pravoslavno go ucheniya o Favorskom svete i dejstvujah Bozhijih. – К.: б.и., 1860. – S.24–78.
9. Prohorov G. M. Prenie Grigoriya Palamy «s hiony i turki» i problema «zhidovskaya mudrstvuyushchih» // TODRL. – 1972. – Т.27. – S.329–369.
10. Reutin M. Yu. «Hristianskij neoplatonizm» XIV veka. Opyt sravnitel'nogo izucheniya bogoslovskih doktrin Ioanna Ekhkharta

i Grigoriya Palamy. Parizhskie disputacii Ioanna Ekhkharta / M. Yu. Reutin. – M.: RGGU, 2011. – 250 s. – (Biblioteka «Arbor Mundi»).

11. Sokolov I. I. Svyatoj Grigorij Palama, arhiepiskop Fessalonikijskij, ego trudy i uchenie ob isihii: Po povodu issled. G. H. Papamihaila 'O ágios Grhghórios Palamás... // ZHMNP. – 1913. – №4. – S.378–393; №5. – S.159–186; №6. – S.409–429; №7. – S.114–139.

12. Sonni A. Mihail Akominat, avtor «Olicetvoreniya», pripisyvaemogo Grigoriyu Palame // Vizant. obozr. Yur'ev. – 1915. – T.1. – S.104–116.

13. Endre von Ivanka. Plato christianus. – Einsiedeln, 1964. – P.13–34.

14. Flogaus R. Der heimliche Blick nach Westen: Zur Rezeption von Augustin De trinitate durch Gregorios Palamas // JÖB. – 1996. – Bd.46. – P.275–297.

15. Gregorio Palamas e oltre: Studi e documenti sulle controversie teologiche del XIV sec. bizantino / A cura di A. Rigo. – Firenze, 2004. – P.28–90.

16. Hausherr I. Solitude et vie contemplative d'après l'Hésychasme / Hausherr Irene. – P., 1962.

17. Hausherr, I. Prière de vie, vie de prière / Hausherr Irene. – P., 1965.

18. Hausherr I. Hésychasme et prière / Hausherr Irene. – P., 1966. – P.56–89.

19. Hausherr I. Études de spiritualité orientale / Hausherr Irene. – P., 1969 (recueil d'articles). – P.12–56.

20. Sinkewicz R. E. A New Interpretation for the First Episode in the Controversy between Barlaam the Calabrian and Gregory Palamas // JThSt. – 1980. – Vol.31. – P.489–500.

21. Sinkewicz R. E. Saint Gregory Palamas. The One Hundred and Fifty Chapters. – Toronto: G&P, 1988. – P.34–78.

22. Sinkewicz R. E. Theoleptos of Philadelphia. The Monastic Discourses. Toronto: Pont. Inst. of Mediaeval Studies. Studies and Texts, 1992. – 111 p.

23. Sinkewicz R. E. The Concept of Spiritual Perception in Gregory Palamas' First Triad in Defense of the Holy Hesychasts // XB. – 1999. – Vol.1 (7). – P.374–390.

24. Sinkewicz R. E. Gregory Palamas // TB. – Vol.2. – P.131–182.

25. Stăniloae D. Viața și învățătura sfântului Grigorie Palama. – Sibiu, 1988. – P.22–55. – (Ser.: teologică).

**Vergeles K. M., PhD, Associate Professor,**  
Vinnitsa National Medical University Pirogov  
(Ukraine, Vinnitsa), kvergeles@gmail.com

#### **Anthropology Gregory Palamas: the interpretation of the past and present**

*The article is devoted to the works of the founder of Hesychasm Gregory Palama. Revealed three times the interpretation of the main provisions thinker – from antiquity to the present. Special attention is given both theoretical and practical concepts Gregory Palama. Expands its ontology; features of the place that holds man in the world; the essential characteristics of the individual. A differentiation of the concepts of «spirit», «body», «intelligence», «reason» and others.*

**Keywords:** people, person, peace, unity, knowledge of God, communion with God, elevation, responsibility, work, knowledge, word, silence.

**Вергелес К. Н., кандидат философских наук, доцент,**  
Винницкий национальный медицинский университет  
им. Н. И. Пирогова (Украина, Винница),  
kvergeles@gmail.com

#### **Антропология Григория Паламы: интерпретации прошлого и современности**

*Рассмотрено творчество основателя исихазма Григория Паламы. Раскрываются три периода интерпретаций основных положений мыслителя – от древности до современности. Особое внимание уделяется как теоретическим, так и практическим представлениям Григория Паламы. Раскрывается его онтология; особенности места, которое человек занимает в мире; сущностные характеристики личности. Проводится дифференциация понятий «дух», «душа», «тело», «ум», «расудок» и др.*

**Ключевые слова:** человек, личность, мир, всеединство, Богопознание, Богообщение, возвышение, ответственность, деятельность, познание, слово, молчание.

\* \* \*

УДК 17.026.4:1(091)

**Доичик М. В.,**  
кандидат философських наук, доцент, доцент  
кафедри філософії та соціології,  
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет  
імені Василя Стефаника» (Україна,  
Івано–Франківськ), maksvdoc@ukr.net

#### **ЕТИКО–ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР РОЗУМІННЯ ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТВОРЧОСТІ С. К'ЕРКЕГОРА**

*Стаття є історико–філософським дослідженням особливостей розуміння гідності людини у філософській творчості С. К'еркегора. У процесі дослідження було використано такі методи, як діалектичний, феноменологічний, герменевтичний.*

*За С. К'еркегором, єдиним вартим уваги предметом філософії має бути людина. Головне питання в житті людини – «бути чи не бути?». Людська історія – це постійний вибір, в межах якого людина визначається, чого вона варта у своєму існуванні. І цей вибір абсолютний. Відчай – єдиний засіб душевного порятунку для людини. Саме він виявляє саблі цінності людської особистості: естетичний, етичний, релігійний. Гідність людини визначається тим способом буття, який вона обирає, щоб наблизитись до бажаної мети. Релігійний спосіб існування переважає інші, оскільки надає перевагу одиничному, порівняно з загальним, позитивно знімає проблему «можливості бути самим собою». Це стає реальним завдяки вірі як вищій духовній здатності людини, що виявляє її справжню гідність.*

**Ключові слова:** гідність, людина, насолода, обов'язок, мораль, особистість, відчай, віра, свобода.

Осмисленню унікальності й неповторності кожної людської особистості присвятив усе своє життя, усю свою творчість видатний данський філософ першої половини ХІХ ст. С. К'еркегор. На перший план він висуває ідею етичного розвитку людини як одиничного, конкретного суб'єкта у всіх проявах його внутрішнього духовного життя. На думку філософа, людина, її внутрішній світ, її гідність – єдино вартий уваги предмет філософії. У цьому сенсі філософська творчість С. К'еркегора стала ідейним орієнтиром для подальшого розвитку світової духовної культури ХХ – початку ХХІ століття, оскільки в ній сутнісно віддзеркалені саме ті проблеми, які і по–сьогодні зберігають свою гостроту. Потреба осмислення етико–екзистенційного та парадоксального за своїм змістом к'еркегорівського погляду на гідність обумовлює актуальність нашого дослідження. Вищевикладене також визначає його мету – проаналізувати особливості розуміння гідності людини у філософській творчості С. К'еркегора.

Дослідженню філософської спадщини С. К'еркегора присвячено багато праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Проте, слід визнати, що к'еркегорівське розуміння людської гідності та значення віри для її актуалізації все ще залишається недостатньо вивченим. Серед тих, чий узагальнення, певною мірою, обумовили хід реконструкції поглядів мислителя на гідність, можна згадати Д. Антисери [1], Л. Буєву [2], Г. Маланчука [6], Н. Мудрагей [7], Дж. Реале [1], Ю. Хабермаса [8].

С. К'еркегор заперечує гегелівський об'єктивізм щодо людини, заперечує знеособлення та знецінення людини до рівня знаряддя, інструменту історії, оскільки такий погляд віддає індивіда у владу «анонімного всезагального», заперечує свободу, знімає особисту відповідальність, позбавляє людину можливості ставитись до світу і до самого себе з позиції вищого морального вибору. Здатність людини до постійного усвідомленого і відповідального вибору засвідчує готовність особистості відстоювати власну гідність і унікальність [2, с. 22]. С. К'еркегор переконаний, що «внутрішнє, духовне життя